

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN

Szigetvár és a Zrínyiek 19–20. századi irodalmunkban

A történelmi Magyarország soknemzetiségű írói hungarus-öntudattal bírtak, de ha tehettek, írásban-nyomtatásban anyanyelvükön fejezték ki magukat: németül, horvátul, szerbül, szlovákul, románul. A törököktől leginkább fenyegetett Balkán népeinek folklórában eleitől fogva jelen lévő a Zrínyiek hősiessége. Tanúi lehetünk annak a páratlan esetnek is, hogy a Zrínyi-testvérpár ugyanazt a verseskönyvet (*Adriai tengernek szirénája gróf Zrínyi Miklós*, Bécs, 1651) horvátul is kiadja (*Adrianskoga mora syrena groff Zrinski Petar*, Velence, 1660). Sziget veszedelméről van tehát egy magyar és egy horvát barokk eposzunk: a magyar a szabadabb szellemű, a horvát a rigorózusabb; heroizmusuk, buzdító erejük azonban egyívású. A horvát fordítás ikonográfiája jóval reprezentatívabb: egy 16. századi Tasso-díszkiadás inspirálta.

Mártírhalálával a szigeti hős mindjárt belekerült az európai röpirat- és reláció-irodalomba. Dédunokájának sem kellett panaszkodnia: még életében dicsőítő angol nyelvű életrajzot adtak ki róla Londonban, hogy propagálják fővezerségét egy török elleni összefogás létrejötte esetén (*The Conduct and Character of Count Nicholas Serini [...] With his Parallels Scanderberg & Tamberlain*, London, Printed for Samuel Speed, 1664).

A Wesselényi-féle rendi szervezkedés megtorlása 1671-ben a lefejezett Zrínyi Pétert tette sokkal ismertebb Európában annál, mint amit a *Syrena*-kötet horvát fordításával elért. Vérpadra lépése előtti búcsúlevelének különböző nyelvű fordításait tizenhét éve jelentette meg kultikus kiadványban Dražen Budiša (*Moje drago zerdce. Pismo Petra Zrinskoga Katarini Zrinski u suvremenim prijevodima*, Zágráb, 1988). A könyvecske – mutatis mutandis – a jugoszláv polgárháború elleni tiltakozás volt. Budiša barátunkat az 1970-es években a Zágrábi Egyetemi és Nemzeti Könyvtárba számúzték politikai nézetei miatt. De nekünk, akik akkor fogtunk hozzá az ott őrzött Zrínyi-könyvtár monográfiájának anyaggyűjtéséhez, Dražen Budiša nagyon sok segítséget nyújtott.

A Zrínyiek azonban a 20. századra elvesztették azt a gyűjtő hatásukat, amellyel jó kétszáz éve még istenítették őket. Nevük egyenlő volt a bátorsággal, a függetlenséggel, a hazafiúi öntudattal, a hőseszménnyel. Kazinczy tette a legtöbbet értük: 1817. évi *Szigeti veszedelem*- és *Áfium*-kiadása a reformkor politikai parázslását szította hevesebbé. Az írók – mint maga Kazinczy Ferenc vagy Ráday Gedeon – Zrínyi hangját és modorát pró-

bálgatták verseikben és átdolgozásaikban. Gyöngyösi István édes rímeit és behízelt gördülékenységét a robusztusabb, érdesebb Zrínyi-verselés elismerése váltotta fel; Arany János hatalmas Zrínyi-tanulmánnyal foglalta el székét az Akadémián (*Zrínyi és Tasso*, 1859). A Zrínyiek már Kazinczy kiadásában összekavarodtak (1817). A költő Miklós helyére a szigetvári hős, annak helyére Zrínyi Péter arcképe került, a szerző: Zrínyi Miklós ábrázolása kimaradt. Nem úgy a köztudatból, az újabb költészetből. Nagy formátumú Zrínyi-regény azonban mindmáig nem született. Ha már Zrínyi-regényhős kíváncsít, az inkább a költő, mint a szigeti hős (Jósika Miklós: *Zrínyi, a költő*, 1843), bár Sziget feltámasztott védője is élénk lép félszázad múltán Mikszáth Kálmán tüneményes politikai „persiflage”-ában (*Új Zrínyiász*, 1898). A többi néma csend. Laczkó Géza *Német maszlag, török áfiumja* (1918) nem volt olyan olvasott történelmi regény – megint a költő-politikus Zrínyiről –, mint Móricz Erdély-trilógiája. De Babits épp a „tudós író” amaz erényét becsülte benne, hogy Laczkó nem kívánt kitérni „a tudományos valószínűség aprólékos részletproblémái elől”. Móricz is elment 17. századi kutyanekért a kolozsvári levéltárba, mégis nagyolóbb, bővebb öltésű, „naturalistább,” passzionátusabb, hevültebb. Laczkó eszménye, Babits szerint, „hogya a tudós se találhasson még részletet sem műveiben, amely ne állná ki a legjobb tudós kritikáját”. Mindez Laczkó „túlterhelt, modern mozaikmunka”-stílusában. Képzeljünk el ilyen konzekvenciákat a kétszáz évvel korábbi Zrínyi világának ábrázolásában! Legfeljebb detail-ok, megkopott fényű részletek maradtak volna belőlük. De a szigeti Zrínyiről sincsen új epikai látomásunk. Aki ezzel próbálkozna, annak Homérosz után kellene új „Trójai veszedelmet” kreálnia, hiszen ott van a meghaladhatatlan, a „Szörnyű sziklaszál” (ahogy Móricz nevezte): a költő Zrínyi a maga Szigeti veszedelmével. Eposztáblóval nem feleselhet alantasabb műfaj, a beszélyek, az unalmas-hosszú verses laudációk, a drámamerényletek, az ifjúsági ismeretterjesztés produktumai nem érdemelnek katalógust. A 18. századtól amúgy is mindenki a maga korát írja. Legfeljebb két Zrínyi-dramát említhetünk: a Sík Sándorét (*Zrínyi*, 1923) és a Keresztury Dezsőét (*Nehéz méltóság*, 1977), de hát ezekben Szigetvár már csak referencia. Az egyik Trianon tragédiáját mondja, a másik egy összeomló családét és Kursanec fátumát.

A szigeti Zrínyi Miklós jobbára eltűnik, inkább csak a költőt megidéző művekből tekint ránk. Kölcseynél és Vörösmartynál még jól megkülönböztethetők. Kölcsey a *Vérmenyek-ző* fikcióját helyezi Szigetvárra, s a *Vanitatum vanitas*ban világtörténelmi dimenziók terében példálódzik „Zrínyi Miklós szent porá”-val. A *Zrínyi dala* és a *Zrínyi második éneke* a költő Zrínyi maszkjában kérdez és felel. Vörösmarty *Sziget*-epigrammája (1830) a szigeti várfalra is felkerült: áhítattal teli főhajtás Zrínyi „bátor daliái”-nak hőstette előtt. A *Szigetvár* díszítettebb, bősavú korai vers, két sora szinte axiómává lett: „Te a hazáért halni tudál; dicső! / Mi nem tudunk már érte csak élni is.” A *Zrínyi* telt ragyogással idézi Sziget és Csáktornya katona-Zrínyijét, a Zrínyiász hőseit és magát az anyagával diadalmasan küzdő költőt, Vörösmartyt:

Mint viharok közepett magasúlva fogantatik a sas,
És közel a villám honjához kél ki hideg kőn:
Úgy amit magas elmédben hadakozva fogadtál,
Harc villámi között keleted ki világra: azért forr
Véresen és szilajon dalaidban az emberölő harc,
És az erő, a férfi kebel diadalma, királyként
Őrzi nehéz méltóságát zaj-szülte művednek.

20. századi nagyjaink – Kölcsey *Balassájának* és Vörösmarty *Szigetjének* mintájára – a hosszadalmas romantikus Zrínyi-verseket (ezek zöme epigonok ácsolmánya) rövid, tömör darabokkal váltották fel. Erre már Zrínyi Miklós *Syrena*-kötete példát szolgáltatott: Zrínyi egyetlen Balassi-strófa szűk terébe helyezte hősmegidéző epigrammáit (*Szigeti Zrínyi Miklós, Deli Vid Sarkovics, Radivoj és Juranics vajdák, Farkasics Péter*). Ezt csinálja majd Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula a „magyar szonettekkel”, és Móricz Zsigmond, Jékely Zoltán, Illyés Gyula is a maga szonettnyi terjedelmű Zrínyi-portréival. Lásd ezeket a „*Rendületlenül*” című antológiában. Móricz Zsigmondot azonban most iktatom közéjük, Keresztury Dezső hívta fel rá a figyelmemet. Móricz Zrínyi-versét Babits közölte a *Nyugat* 1920-as évfolyamában:

Zrínyi
Epigrammata

Szörnyű sziklaszál
magyar magában fénykődben áll;
idegen erők kirobbantottja:
rettentő, fényverő, gyönyörű prisma.

Merő mars orcája
fene indulatok félelmes lárvája
s Apolló kilobban
bozontos, dörgető, kevély kobzában.

A paraszterők
meggyőzhetetlen ős felhördülése; gróf;
elhullunk,
de talentomok: el nem múlunk.

Epigrammata (Epigrammák) címmel Zrínyi jelentette meg a *Syrena*-kötetben az *Atillát*, *Budát* és a szigetvári hősöket megidéző, rendkívüli sűrítésű sírfelirat-epigrammáit. Legismertebbjük a *Szigeti Zrínyi Miklós*:

Mint Hektor Trójának,
Ugy én Szigetvárnak
Erős őrzője voltam;

Mutattam pogánynak,
Hogy nagy Jehovának
Kedves szolgája voltam;

És előbb éltetem,
Hogysem hűségemet
Testemből kibocsáttam.

A hat Zrínyi-epigramma legalább akkora újítás, mint az 1566 sornyi hősköltemény. Móricz Zsigmond tájékozottan kapcsolódik hozzájuk, s robbanó erővel, felszakadó dara-bossággal idézi a „Szörnyű sziklaszál” Zrínyi-jelenséget, imitálva az érdes, „bozontos, dörgető” nyelvi erejű magyar-horvát Apolló „kevély kobzát.”

A Babitsék meghonosította „magyar szonett” – a Zrínyi-epigrammák, Vörösmarty és a francia parnasszista költészet hatására – az Arany-epigonok dagályos múltidéző port-réverseinek ellenhatása. Babits, Kosztolányi, Juhász a nagy tekintélyű Zrínyi-kutató, Négyesy László tanítványai voltak az egyetemen, már csak ezért is gyakori hőse „magyar szonettjeiknek” Zrínyi Miklós. Közülük Babits Mihályé, a *Zrínyi Velencében* felülmúl-hatatlan. Zrínyi-portré, eposzmegidézés, Babits-önarckép, benne van mindkét költő (Babits és Zrínyi) és mindkét Zrínyi (a szigetvári és a csáktornyai):

Szent Márk dicső terén, melyet mélán tapostam,
valaha réges-rég egy másik bús magyar,
méltóbb költő mint én, és hős mint senki mostan,
tiport hatalmasan, ki tudta mit akar!

Ki tudta mit akar s nem tudta, hogy a rosszban
fogyhatlan a világ s nem tudta, hogy hamar
ide vágy vissza e földről, hol bármi sorsban
élni és halni kell; mely ápol s eltakar.

Ezt mind nem tudta még s árva honára gondolt,
s döngött csizmája a márványon s lelke tombolt,
látván sok harci jelt ős ívek oldalán.

Alkonyfelhő borult lagunára, piarcra,
felhőn az angyalok készültek már a harcra,
melyre a holtakat felkölté Alderán.

Illyés Gyula 1956-ban írt *Zrínyi, a költő* címmel keserű verset. Pontos kettősportré; a megidézetté és a megidézőé ez is, s ötven év távlatából 1956-ra is vonatkozhatjuk:

Nagy asztalán cirádás kicsi könyvek:
eszméből lett lakóik ki-kijönnek;
mint sziklákon szárítkozó szirének,
nyüzsögnek a kis Cid-ek és Chiméne-ek,

ha csitul a gond... Félévente hozta
Bécsig komisszár, Bécsből hadi posta.
Ha csitul a gond s szebbre vágy az elme,
övék a tér... a néhány röpke percre,

ha a két végvár közt épp nem jajognak,
a sebesültek, a karóba-vontak
s a bomló hullák bűzét odaáttra
csapja a szél, a toportyán pogányra –

s hősoket láthat, hadakat teremthet,
kezében tollal diadalt szerezhet
nézve mereven a Mura vizére
a magyarok seregtelen vezére!

Illyésnek még két Zrínyi-verse van (*Peroratio: Záróbeszéd; Hódolat a szigeti Zrínyinek*). Az utóbbit 1976-ban Molnár Imrének, a Szigetvári Várbaráti Kör alapító elnökének, a Zrínyi-kultusz mindenre elszánt bajnokának unszolására írta. A *Hódolat a szigeti Zrínyinek* a legmegrendítőbb önbiztatás – mindnyájunk biztatása jó sorsért, jó halálért:

Elvész ki megadja magát. El az is. Tehát
vissza a csúrt-csavart föltételekkel is, hogy
„szabad elvonulás,” meg „biztosíték” –
A fölvonulás útjába esik a vár.
Meg kell szerezni; tudjuk; selyemzsinóros parancs. Tehát
bármily esetben az várhat, ami
Temesvárnál Losonyczira – Tehát
tehát, tehát, – nyújtsd még egy töltetért
Poharadat a szívélyes háziasszony üvege alá,
fogadd el a készséges ifjútól ezúttal is
cigarettdra a tüzet

s lebegj, mintegy a füst hullámán, ringatóddz
a tájékozott társaság,
az emelkedett társaság hab-mormolásain, hogy
mi is az új lírai és drámai
jelképiség Beckett (és Maeterlinck) nyomán – ,
csak nem megadni magadat egy másodpercre sem,
egy tized-másodpercre sem,
nem egy barázdát sem, egy talpalatnyi
hátrálást sem, függetlenül, hogy
jö-e vagy nem a császár fölmentő hada,
van-e had egyáltalán, van-e császár,
legyen magadé a halálod,
az legalább a lenti locsogások,
a fenti árulások közepette.